

Ђерђ Сербхорват (Szerbhorváth György)¹
Истраживачки центар друштвених наука –
Институт за мањинска истраживања,
Мађарска академија науке, Будимпешта

Оригинални научни рад
UDK 314.15(=511.141)(439)
Примљено: 02.11.2020.
Ревидирана верзија: 10.12.2020.
Одобрено за штампу: 11.12.2020.

DOI: <https://doi.org/10.46630/gsoc.26.2021.04>

ГДЕ ЈЕ БОЉЕ? – ФАКТОР СРЕЋЕ ИЛИТИ НАРАТИВИ О МИГРАЦИЈИ –

Апстракт: У нашој студији испитујемо, на основу квалитативних интервјуа и разговора, како живе и тумаче свој живот и какви су планови оних Мађара који су емигрирали на Запад, односно оних који су се вратили кући у Мађарску, или о томе размишљају. Срећа и задовољство у њиховим животима одређени су безбројним, сложеним интерактивним ставовима, и читавим низом мотивација које одређују како емиграцију, тако и могући повратак кући. Наши саговорници су углавном имали око 40 година и доживљавају своје животе у сасвим различитим наративима. Задовољство налазимо и међу онима који живе у иностранству, а код повратника један од кључних елемената је недостатак интеграције вани, осећај отуђености, напоран рад, што иде на штету слободног времена, друштвених и брачних односа, а то није нужно компензовано материјалним благостањем. У доба транснационализма, појављују се многи нови обрасци у погледу мобилности и миграције, а питање „где је боље“ постао је важан елемент људске самоинтерпретације и самопоштовања.

Кључне речи: миграција, повратак кући, интеграција, отуђење, срећа

Фокус наше студије је на дискурсу (не)репатријације, јер је у последњој деценији једно од централних питања код Мађара било „отићи или остати“, посебно што су држављани Мађарске након уласка у ЕУ слободни да раде у државама чланицама Европске Уније. Мањак од неколико стотина хиљада људи значајно је утицао и трансформисао мађарско тржиште рада, због чега је након 2010. репатријација исељеника постала важан елемент националне политике мађарске коалиционе владе Фидес-КДНП Виктора Орбана. Влада упорно истиче да је и „код куће све боље“ односно да „ни напољу није боље, нарочити“, паралелно са поновном појавом ксенофобије у Мађарској, антибриселском и антимигрантском реториком и са кампањама против избеглица која је ескалирала у 2015. години.

Национални институт за стратегијско истраживање из Будимпеште је 2016. године, уз помоћ десетине аутора, објавио студију – о којој ћемо касније

¹ horvath.gyorgy@tk.mta.hu

детаљније говорити – под називом „Остани код куће! Дођи кући!” у којем је исељавање и повратак Мађара у Карпатском басену (не само у Мађарској) испитивано и квантитативним методама. Рад је недвојбено постао део владине пропаганде, који се уклопио у кампању „Млади, вратите се кући!”, започету 2015. године. Међутим, кампања је била толико неуспешна – према неким подацима, 105 особа се вратило кући, док је на програм те године потрошено око 100 милиона форинти – да га је министар финансија већ следеће године обуставио.

Научна заједница се такође интензивно бави питањем миграција. А како се наша студија заснива на квалитативним интервјуима и разговорима, истакли бисмо недавно објављену студију под насловом „Наличје емиграције“, у којој су Моника Марија Варади и троје њених колега испитивали емигранте, али и оне који су остали код куће и њихова окружења, транснационални простор у настајању, искуства везана за мобилност, раднике који путују на посао, друштвене мреже, али и положај деце у раздвојеним породицама итд. (Váradi 2018).

Жожеф Голович је написао свеобухватну студију о „Покретачима међународне миграције” – у смислу теорије и емпиризма (Golovics 2019). Инспиративна је и студија Балажа Кремера (Krémer 2019), који истражује непокретљивост и пита се зашто неки остају или се враћају на село, тј. „Зашто је разумно остати ако (ипак) није?”. Иако Кремеров рад само индиректно дотиче нашу тему, он испитује (не)покретљивост, и пружа корисне аспекте за тумачење искуства успеха и неуспеха. Аутор види да не доминира један мотив, и да одлука о остајању није нужно рационална или барем није на први поглед, али дубљом анализом открива се значајан број рационалних ставки.

Тема повратка кући додатно се искомпликовала због пандемије вируса корона која је избила почетком 2020. године, и до сада није квантификовано колико је мађарских радника остало без посла у западним државама чланицама ЕУ, односно колико их је било присиљено да се врати кући или остајало напољу упркос својим намерама. Подаци из претходне две године указују на то да – иако је увек проблематично бројати оне који су трајно напустили државу, настанили се у иностранству, стекли страно држављанство, односно путовали на посао или радили сезонски посао, процес повратка је започео током 2018. и 2019. године, тј. све више и више људи се враћа кући, барем према неким званичним подацима. Тако је, према подацима ОЦД-а, у 2019. години било 2.000 мање исељеника него претходне године, а ове године се поред 21.900 исељеника вратило кући 23.200 људи, односно биланс је први пут у дужем временском периоду био позитиван (Beke 2020).

Због методолошких проблема или чак упркос њима, вредно је истражити овај аспект миграције и транснационализма на квалитативан начин. Бројке не показују зашто се неки одлучују за повратак кући или останак у иностранству, упркос чињеници да се мотиви релативно добро могу мапирати из медија. С једне стране, ово је стална тема друштвених медија где неки градови у иностранству имају чак неколико мађарских група, с друге стране новинарима је постала омиљена тема проналажење Мађара у емиграцији (а мање оних који се враћају), са небројано пуно снимљених документарних филмова.

Кроз детаљне интервјуе, спроведене у Лондону, у Будимпешти, односно у Војводини, и разговоре, конверзације путем Скајпа и имејла, те интервјуе који нису забележени, покушавамо да представимо типичне животне путеве, стратегије, обрасце и проблематична подручја, тражећи мотивације и које аргументе износе они који остају вани, или шта доводи друге кући, или пак зашто планирају или су планирали повратак они који су ту намеру и остварили. Међу иначе свесрдним саговорницима, био је и немали број оних који нису допринели снимању, с обзиром на приватне личне, али и политичке аспекте одговора.

Саговорници су углавном живели или живе у Енглеској (махом у Лондону), али постоје и саговорници који живе у Немачкој и Аустрији (у Бечу), или су повратници из тих места, али представљамо и животне приче емиграната који живе у Холандији и Норвешкој који говоре о својим плановима повратка. Иницијалне интервјуе сам водио у периоду од октобра до децембра 2018. године, а затим сам неке саговорнике поново контактирао током 2019. а неке с пролећа 2020. године, у то време, наравно, због епидемије преко интернета.

Према нашој хипотези, питање одласка или останка је сложено питање о чему се не одлучује на основу једне или неколико димензија, већ сваки од испитаника – без обзира на образовање или посао – стално сагледава читав животни ток и тренутну животну ситуацију из многих аспеката, мада се може приметити код повратника јачи „аргумент“ који је више везан за неки одређени догађај (бољи посао, ситуација родитеља који су остали код куће, школовање детета).

Пре свега, желимо напоменути да је фокус наше студије на дискурсу „среће“, благостања и задовољства, те њихових супротности. Односно, питање је; како испитаници тумаче сопствену животну ситуацију, зашто (не)размишљају о повратку кући. Мотивација повратника често је везана за породицу (брига о старим родитељима, улазак у брак, проширење породице или образовање детета), док они који остају вани – борећи се са потешкоћама пријема/интеграцијом – износе као аргумент финансијску сигурност, предвидиву каријеру, али и домаћу политичку ситуацију. За разлику од главног владиног дискурса, отаџбина, љубав према домовини, патриотизам ретко се појављују међу мотивима повратника. Повратници или они који су о томе размишљали пре епидемије махом су истицали осећај отуђености вани и потешкоће у интеграцији. Неки су се вратили како би прикупљени капитал у иностранству уложили, обично у некретнине, у *Airbnb* или користе мрежу контаката (на пример, организују одређене услуге из Будимпеште, као што су стоматолошке услуге, услуге сређивања страних докумената, управљање становањем у иностранству итд.). Најчешће се стварају специфичне стратегије, и током спровођења интервјуа и дискусија наилазили смо на индивидуална виђења просперитета. Међутим, постоји и осећај губитка, са нагласком на недостатак заједнице (посебно пријатеља), док се у емиграцији нужно не тражи друштво Мађара, што поново зависи од степена образовања, посла и шанси за интеграцију у иностранству.

Истраживање и мерење среће

Светски извештај о срећи се израђује од 2012. године од стране „Мреже за проналажење решења одрживог развоја“ коју чини неколико универзитета и истраживачких института. Према анализи у периоду од 2017. до 2019. године, Мађарска је на 53. месту од укупно 153 анкетиране земље, тј. на крају прве трећине, док су земље које нас сада највише занимају Аустрија на 9. месту, Велика Британија на 13, а Немачка на 17. месту (Helliwell и др. 2020: 20). Мађарска је 2012. године била тек 110. на овој листи, а затим је континуирано побољшавала свој положај, тако да је у 2019. години већ била на 53. месту. Не знамо шта стоји иза овог значајног побољшања. Чак бисмо могли открити повезаност између рангирања и чињенице да је све више и више људи одлазило у иностранство у овом периоду, очигледно нису били баш задовољни код куће, а могли бисмо и рећи; откако су несрећни отишли из земље било је све више и више срећних људи у Мађарској, али то би била поприлично смела претпоставка.

За процену среће Светски извештај о срећи користи Кантрилову једанаестостепену скалу (где 0 значи врло лоше се осећа), али истраживање је много сложеније јер се не мери само појединачни субјективни осећај. Под претходним појмом подразумева се друштвено окружење, као што су друштвени односи (можемо ли рачунати на некога?), колико се осећамо слободни да доносимо своје одлуке, затим поставља се питање о добротворности, великодушности, али и о перцепцији корупције, о доживљају позитивних и негативних искустава. Али на срећу могу утицати и објективнији показатељи као што су БДП по глави становника и очекивани животни век. Значи, овде се ради о једном изузетно сложеном показатељу који не само да указује на потешкоће при мерењу, већ и на то да је много теже измерити срећу, него ли рецимо страначке преференције, чак и код страначке преференце се уочавају повећавање ефекта друштвене подобности и принуде конформизацији. Општа слика о Мађарима је да је то народ који се пуно жали, али током интервјуа имали смо искуства да људи истичу позитивне импресије о сопственом животу и резултатима, а негативне о утицају околине и друштва (политика и економија), то јест, за сопствену несрећу окружење сматрају одговорним, а успехе приписују себи, што је, наравно, стари и уобичајени социо-психолошки клише.

Наравно, и у Мађарској се врше истраживања о срећи, на пример, Истраживачка група за позитивну психологију са Универзитета Лоранд Етвеш 2019. године објавила је своје резултате (ELTE PPK 2019). Испитивана је не само географска дистрибуција (постоји ли разлика у односу север–југ) или, на пример, чињеница да су Мађари у Трансилванији значајно срећнији од Мађара у матици, већ је испитивана и подела по половима (жене су срећније), затим да се степен среће повећава са степеном образовања, да су млађе особе и они који живе у већим насељима срећнији. Такође, повећава се осећај среће са повољнијом финансијском ситуацијом, односно глобалним благостањем. Током

нашег истраживања, све ове закључке нисмо могли потврдити, али због малог броја испитаника и квалитативне природе истраживања, можемо само упућивати на корелације.

Са становишта наше теме, повезаност са нивоима потрошње може бити важна тема, а релевантну литературу сажео је Петар Чиго (Csigó 2007). Сигеварт је, описујући Линденбергов модел, истакао разлику између физичког и социјалног благостања; разлика је у осећају угодности (када је важно да не гладујем, да ми није хладно) и нивоа аспирације (да ми није досадно, да се не нервирам). Према овоме, друштвено благостање није добробит друштва, већ наше задовољство/срећа која зависи од наше друштвене заједнице. Према Линденбергу, „Како се материјално богатство повећава, тако се смањује и спектар добара која се троше са другима. Као резултат тога односи са родбином, комшијама итд. су све лабавији. Што доводи до слабих извора друштвеног благостања (признање, љубав итд.). Повећање материјалног благостања само по себи повећава срећу оних који живе у модерном потрошачком друштву, али то иде на уштрб другог извора среће и задовољства, а то су људски односи” (Csigó 2007: 82). Како што ћемо видети, ова конклузија се појављује у неколико интервјуа.

Међународно поређење и проблематика мерења среће сада би нас одвело на странпутицу, али ћемо се ипак зауставити и објаснити концепт и исход студије „Остани код куће! Дођи кући!”. О предузетничком духу говори податак да се ради само о 138 испитаника (старости између 16 и 36 година), од којих 46 живи изван Карпатског басена,² 50 живи у Карпатском басену, а 42 је оних који су се вратили у домовину. Непотребно је рећи да је за квалитативно поређење ово изузетно мали број испитаника. Такође, резултате треба посматрати само индикативно, уз изражену сумњу у њих, јер је то ипак био владин пројекат. У самој студији развијено је осам показатеља „задовољства“; и концепт задовољства се делимично може сматрати синонимом за срећу. Из приложене табеле (Остани 2016: 84), само за део „у потпуности задовољни“ имамо увид у пропорције, те је немогуће дефинисати целу ситуацију. Имајући у виду горе наведене чињенице није изненађујуће да су људи који живе у Карпатском басену најзадовољни својим животима (38%), затим они који су се вратили кући (35,7%) и на крају они који живе на Западу (30,4%) – преваходно у Великој Британији односно они млади који живе у Аустрији. Они који живе у иностранству били су задовољнији од осталих само у погледу свог животног стандарда и здравља. Са друге стране, они који живе на Западу, најмање су задовољни квалификацијама, послом и друштвеним животом. Разлика је посебно изражена у случају задовољства друштвеним животом (опет указујемо

² Под Карпатским басеном, мађарско становништво данас генерално подразумева подручја која су пре 1918. године припадала историјској Мађарској. Истовремено, Карпатски басен се у природно-географском смислу не подудара са историјско-културно-геополитичким значењем (Nevesi 2003). Карпатски басен се не подудара са територијом историјске Мађарске, већ је више или мање географски оквир Мађарске од како је настала пре више од хиљаду година (Süli-Zakar 1996).

на низак број предмета), свега 28,3% је потпуности задовољно, у поређењу са 54% задовољних испитаника који живе у у Мађарској и у околним земљама и 57,1% у случају повратника. И у нашим интервјуима примећујемо да се незадовољство друштвеним животом појављује као значајан фактор.

Међутим, поред прилично тенденциозног и не баш адекватног квантитативног истраживања, истраживачи пројекта су спровели и квалитативне интервјуе, а код повратника се појавило неколико занимљивих – уједно и типичних – елемената. Дакле, млади пореклом из расејања се не враћају у своју домовину, већ у Мађарску, или то планирају. Студија истиче осећај отуђености у иностранству, шок од „стране културе“ и од начина живота, језичке потешкоће, недостатак интеграције односно чињеницу да су „напољу“ схватили шта значи отаџбина, домовина, а посебно породица и пријатељи. Али се испоставило и то да је повратницима, барем у почетку, изузетно тешко да поново пронађу дом, посебно ако се време повратка одужило, односно тешко је вратити се и интегрисати се у мађарско, сада већ, ново друштво. Типологија је такође важна (Nemzetpolitikai Kutatóintézet 2016: 88), а групишући главне узроке исељавања издвојене су четири групе: групи оријентисаној на бољи животни стандард главни мотив је (отприлике по подврстама): зарађивање новца, богаћење; достојанствен живот; превазилажење свакодневних проблема (потоњи су емигрирали из најнеразвијенијих подручја). Група усредсређена на искуство је једним делом окарактерисана као жељна авантуре, док друге води стицање знања и искуства. Помодаре сматрају пратиоцима узора за које су домовина и национални идентитет „релативан“ концепт. А групу присилне емиграције чине они који се исељавају због превазилажења проблема и криза, што није само сиромаштво, већ и личне трагедије, односно спајање породица.

Наша студија се не упушта у успостављање сличне типологије, јер величина узорка није адекватна, међутим, горе наведено такође указује да је могуће сачинити, допунити односно нијансирати аспекте, посебно што неуспех владиног пројекта наглашава да само финансијски мотив није довољан за повратак, односно да би се неко одлучио за повратак потребно је много више врста мотивација. У обавези смо и да сигнализирамо одбојне и привлачне ефекте, и у погледу исељавања и у погледу повратка.

Најзад, треба споменути да, иако је масовна емиграција Мађара феномен дуг век и по и имала је неколико таласа, дискурс репатријације се најпре појавио код војвођанских Мађара (почетком 20. века уобичајена појава посебно код емиграната у Америку, и повратника из Америке, мада то никако нису били само Мађари). Након 1965. године Мађари из Југославије масовно су емигрирали, углавном као гастарбајтери, у Немачку и Аустрију, у почетку планирајући да проведу само неколико година у иностранству, истовремено градећи куће и фарме у домовини. У почетку су само мушкарци одлазили како би зарадили за живот или ради богаћења, а породица је остајала код куће. Међутим, од 1970-их година почеле су и жене, супруге, да одлазе, а затим су и децу одвели. Иако повратак није био неуобичајен, дугорочни циљ – трајна репатријација – током деведесетих, када су они који су у првом таласу отишли и постали

пензионери, за многе се није остварио због рата у Југославији. Али развио се дискурс о „култури патње“ мађарских гастарбајтера из Војводине како у штампима, тако и у војвођанској мађарској литератури. Ово се највише манифестује у песми познатог писца Иштвана Домонкоша “Хаварија” (превод Јудита Шалго – прим. прев.) која говори о усамљености и губитку језика. Један од циљева тадашње локалне штампе био је да умири оне који остају; ни у иностранству не цветају руже, интеграција због недостатка језичких вештина је веома тешка, да тамошње друштво није инклузивно, и ко год да оде, остаће странац заувек (Szerbhorváth 2002). Потпуно исти елементи се могу препознати и у данашњим медијским дискурсима, али тешко да је то разлог за поједностављивање.

Срећни повратници

Од повратника, разговарао сам са два брачна пара, која су делимично слична, углавном због тога што су након повратка у Будимпешту деловали задовољно.

Са једним брачним паром – обоје имају око четрдесетак година – први пут сам разговарао у новембру 2018. године у Лондону. Они су били вољни само заједно да дају изјаву, али углавном је супруга М. говорила, која је пре неких десетак година емигрирала у Енглеску пошто код куће, у Војводини није успевала финансијски да састави крај са крајем. Иако је пореклом из боље стојеће паорске породице, отац јој је био грађевински предузетник. Она је поседовала кућу на селу у којој је и бутик отворила, али подухват није добро прошао. У међувремену, радила је и као рачуновођа у малом граду, али ни у том послу није била успешна. Њена сестра се раније преселила са породицом у други град у Енглеској, те је образац већ био дат. Након очеве смрти, уз добро знање енглеског, одлучила је да започне нов живот. У почетку је чувала децу, касније је код пакистанског предузетника била администратор, делом рачуновођа, иако није имала финансијских проблема, у граду се осећала туђинцем, али посебно су јој је пакистанска култура и начин рада те породице били страни. У време разговора поново је радила код једне породице, чувала је децу и водила их је у школу. Супруга Ј. је упознала на мађарском форуму за упознавање у Лондону, и обоје су истакли да су до тада у Лондону били јако усамљени, без друштвеног живота, што значи да се нису могли интегрисати, али су нагласили да ни локално становништво није инклузивно. Супруг, као инжењер само је делимично могао да ради у својој струци, јер је био запослени више као техничар. Већ тада су размишљали о пресељењу „кући“ и то у Будимпешту. Са једне стране, због његове мајке која живи сама и којој ће у скоријој будућности можда требати нега или барем брига, с друге стране, схватили су да им економска ситуација и ситуација на тржишту рада у Мађарској, посебно у Будимпешти, омогућава да у својим професијама лепо зарађују за живот. Стога су размишљали о куповини куће, за шта су у Лондону већ успоставили финансијски темељ. Супруга је годинама имала здравствених проблема, и по

њеном виђењу здравствени систем је тамо ужасно лош и скуп, такође почели су размишљати и о проширењу породице, али у иностранству нису могли ни да замисле породични живот. М. је са носталгијом говорила о томе колико јој је било важно да је она, као средњошколка, на церемонији за дан револуције отпевала свечану (револуционарну) песму Лајоша Кошута. Нисмо говорили о политици, на њих није утицао ни Брегзит, нити ситуација у Мађарској, али зато вани им је у иностранству мађарски идентитет постао знатно важнији, иако нису учествовали у животу мађарске заједнице у Лондону. Њих сада, како се чини, испуњава брачни живот и немају потребе за новим пријатељима, па су и затворенији на овом плану.

Следеће године су се вратили у Мађарску, купили су стан у бољем кварту у Будиму. М. је родила дете, а супруг се запослио. Важан аспект је био и да је мајка од М. често долазила да им помогне, а мајка од Ј. је такође била близу. Међутим, испричали су и то да, иако је мајка од М. радо долазила код њих и често одлазила код сестре од М. у Енглеску да се брине о деци, она као пензионерка тешко доживљава чињеницу да су јој деца напустила село. Истовремено, док су се М. и њена сестра настаниле са породицом, управо је њихова мајка постала мобилна, тј. постала је део транснационалног света. У разговору који смо обавили пре кризе чинило се, да су се скућили, и да су остварили своју жељу.

Њихов случај се може окарактерисати као просечан или типичан. Енглеска је постала њихова дестинација јер, упркос високом образовању, економској кризи која је започела 2008. године у домовини нису могли да обезбеде себи достојан живот. Другим речима, превладавале су одбојне силе, али су се оне и у Лондону појавиле, али у обрнутом смеру. Будимпешта је, са друге стране – где је супруг студирао, али није живео – постајала све атрактивнија, где је и породичан живот безбеднији. Оснивање породице само им је „код куће“ било замисливо (дете се већ родило у Будимпешти) и узимали су у обзир и то да ће им дете одрастати међу мађарском децом, а не у култури која им је страна. У њиховој причи однос породица–дом–посао је уско испреплетен. Изгледало је, као да се међу њима у Лондону створио “пркосни савез”, где је идеја о “што даље одавде” још више ојачала.

Други пар је такође имао четрдесетак година. Мушкарац је почетком 2000-их емигрирао, без познавања језика, веза и могућности. Прве „просте“ послове, од разношења новина до прања судова, проналазио је стојећи на улици. Временом, када је већ знао енглески, успевао је да добије и боље послове превасходно захваљујући мађарској мрежи познаника, који су се међусобно (ис)помагали, а временом су почели и да раде заједно, али о тим пословима није желео да говори (током разговора могло се открити да су се бавили обнављањем и издавањем станова, решавајући стамбена питања управо Мађарима који су стално пристизали). И своју жену је упознао напољу, а након петнаест година су се вратили у Будимпешту. Супруга се, захваљујући знању енглеског језика, запослила на једном од водећих међународних Универзитета као руководилац пројеката, док се мушкарац и код куће почео бавити “бизнисом”. Ни

из чега су успели створити толики капитал – иако делом из кредита – да су могли купити не само стан за себе, већ и више станова, и супруг је почео да се бави *Airbnb* бизнисом, и то на међународном нивоу, захваљујући управо својим бившим лондонским „колегама“ и пријатељима, да је чак и у Азији улагао у некретнине. У међувремену, код куће, добили су и дете.

За њих повратак кући није експлицитна репатријација, и нису говорили о томе да се вани нису могли интегрисати, јер им је то успело, или да нису били прихваћени, те су изоставили негативна искуства. Уместо тога, искористили су прилику да муж у право време инвестира, а жена да нађе добро плаћен посао. У исто време, они су остали у транснационалном простору, али то не значи да се супруг мало-мало враћао у Лондон, већ да је користио своју мрежу контаката на међународном нивоу, па су у том смислу прагматично транснационални.

“Мени је свеједно” повратници

Са једним мушкарцем од око 45 година успео сам да разговарам и пре одласка и након повратка из Енглеске. Цео живот је живео на селу у Војводини и завршио је само шест разреда основног образовања, више због лењости неголи због ограничене интелигенције. О много чему има врло конкретно, али наивно мишљење. Свуда је био прихваћен као марљив радник, радио је на пољопривредном газдинству, истовремено радећи и код куће на породичној фарми, и пре одласка је имао два посла, током дана је био месар, а ноћу се као портир одмарао. Његова девојка, из истог села, тада је већ живела у малом граду у Енглеској са дететом из претходне везе. Ф.-а је делимично његова девојка “вукла напоље” односно био је незадовољан стањем код куће (“нема овде ничега”, “ништа се не мења”). Понављајући елемент описа самога себе, тврдио је да је он изузетно снажљив, било где ће се снаћи, и тренутно има два посла а финансијски се увек сналазио (“и код куће имам све”). Можда је овај наратив (да ће он свугде успети, укључујући и Енглеску) био потребан како би оправдао своју одлуку. Све што га је бринуло јесте да остави стару мајку саму код куће након што је изгубио оца. О Енглеској је формирао готово митску слику, иако ни реч енглеског није знао. Преко његове девојке чекао га је сигуран посао, и једва је чекао да са мештанима у локалном пабу испија пиво, јер је био велики љубитељ енглеских пића, и код куће је стално пио виски. Моју опаску, како ће се одмах спријатељити са локалцима у пабу без знања енглеског када знамо да су Енглези веома затворени, игнорисао је. Поред тога, ни у свом селу није одлазио у кафану. Вероватно да је у себи морао створити замишљени, идеализовани свет како би олакшао одлуку о емиграцији.

Ф. је остао у иностранству мало дуже од годину дана, а до тада није ни долазио кући. Након повратка – и даље – деловао је опуштено и срећно је ћаскао. У иностранству се добро осећао, али је схватио да му је код куће још боље и опет има два посла. И у Енглеској је радио на два места, тачније, суботом је испомагао на другом месту, а радним данима је утоваривао у фабрици. Кад сам га

контактирао пре мог пута у Енглеску и замолио га да се сретнемо, уљудно ме је избегао, одговоривши ми да и суботом ради. Тада сам га питао и о интеграцији, али све што ми је одговорио јесте да нема времена за паб, а недељом се код куће опушта уз пиво. Вративши се кући, Ф. је говорио само како је задовољан, да је добро зарађивао напољу, али због чега се вратио, шта је то што га је одбијало, није рекао, а у односу на претходни разговор мање је причао и био је суздржанији. Уместо тога, с поносом је препричавао – убацивајући и енглеске речи – како је „прешао“ енглески порески систем када је изненађено открио да му исплаћују више од онога чему се надао, јер му је мање одузето од сатнице. Испоставило се, да као „нови“ страни радник, током прве године боравка добија одређене бенефиције, а вратио се кући након истека тог почетног периода. Осим тога, ни са документацијом се није сналазио, и “махнувши” на целу ситуацију, рекао је да је за њега све то више једно велико путовање, авантура.

Међутим, није открио да ли постоје и други, прави разлози који су га нагнали за повратак, више није говорио ни о својој вези нити о ситуацији своје мајке. Његов случај је утолико занимљив, што је у његовом наративу присутно изразито јако самооправдање, те немање места за неуспех, односно прихватање истог.

Слична је прича и другог „фаталисте“ који је рад у иностранству, иселење, али и повратак кући – ради се о истом селу – доживео као потпуно природну ситуацију, која је настала сама од себе, и о којој није пуно разглабао. Д. је емигрирао са 25 година, а из Немачке се вратио када је имао 35 година. Први разговор смо имали пре него што се вратио кући, када још није ни помињао повратак, једино је анализирао могућности које су се појавиле у домовини. Иначе, пореклом је из релативно добростојеће породице, његов деда је имао циглану коју је, након национализације, водио као директор. Он је радио у баварском градићу са око четрдесет и пет хиљада становника, и тврдио је да су две трећине становника радници из иностранства (заправо је само трећина). У почетку се бавио више физичким пословима, али с обзиром на то да се разуме у грађевину, почео је зидати пећи за већу плату. Није било упитно познавање немачког језика, јер је у детињству, путем сателитске антене, гледао немачке програме.

Финансијском ситуацијом је био задовољан, и родитељима је помагао, купио им је аутомобил. Али са интеграцијом и својом друштвеном мрежом је имао проблема. Он је био признат на свом радном месту, али је видео и то да само локални Немци могу радити на бољим пословима за веће плате, а дошљаци су искоришћавали. Живео је у шестособном стану где је изнајмљивао једну собу, а остали цимери су били странци из целог света, са којима се релативно добро слагао, кували су једни другима. Истакао је да је његова предност та да “изгледа као Немац” (говоримо о високом, пунијем човеку) и кад се шета приградским улицама, мештани га поздрављају. Међутим, није налазио заједнички језик са авганистанским, пакистанским и турским емигрантима, мада то није ни тражио, а викендом – када је на програму било испијање пива – било је и сукоба код „гиросције“.

Са презиром је говорио о азијској култури – испоставило се да симпатише мађарску крајњу десницу, и прати дешавања на Интернету – али је негативно говорио и о Немцима, јер они са презиром гледају на гостујуће раднике а немачке девојке одбијају чак и да разговарају са њима. Понекад је сретао своје мађарске пријатеље који живе у околини – што значи у кругу од двесто до тристо километара – прелазео је чак и у Швајцарску. Током разговора, говорио је о чињеници да можда и код куће постоји прилика, јер живот напољу није јефтин, он и не штеди, а толико би могао и код куће да заради, што би такође потрошио. И са вођњаком би требало нешто урадити, тврдио је он. Више пута је истицао, да је напољу, просто немогуће наћи одговарајућег партнера.

Након више од годину дана, вратио се кући – још пре кризе – али тада је био ђутљивији. У међувремену му је преминуо отац, што га је дубоко потресло. Није рекао шта ће да ради, али очигледно није био забринут за своју будућност.

Д. је утолико сличан Ф.-у што релативно скромно живи, ради, размишља. Физички рад им није терет, али осећај отуђености, (претпостављени) недостатак веза, неколико се пута појављује у њиховим причама. Ф. је са друге стране, старији и квалификованији да би започео потпуно нови живот, али ни Д. није спалио све мостове иза себе, међутим, његова мрежа контаката није довољно јака да изгради нову и потпуну егзистенцију на Западу, насупрот ономе што је оставио код куће, и све што треба да уради јесте да се вратити у своју бившу „нормалну“ ситуацију, у којој би поново био задовољан својим животом. Истовремено, нико од њих није говорио о томе колико им је важан мађарски идентитет, домовина или мађарски језик; њих је више одбијала отуђеност него што их је домовина мамила да се врате кући.

Код обојице се може видети нека врста понашања стада, тј. утицај понашања других. У случају Ф. видимо прилагођавање партнеру или његовој стратегији, бар када је реч о емиграцији. И у случају Д., важан је био образац иселјавања готово целог круга пријатеља и чињеница да је радио у њиховој близини (иако је ово била релативно велика удаљеност), тј. може се приметити утицај круга пријатеља. Што временом може да ослаби и да утиче на одлуку о повратку кући.

Различити путеви двојице браће

Двојица браће од око четрдесетак година у једном периоду живели су у Енглеској; један од њих А. се вратио из Лондона, иако не у свој градић, већ у Будимпешту, док З. и сада живи у енглеском градићу.

Млађи брат се 2007. године преселио у Лондон, након што је две године учио пољопривредно газдовање у Данској (не на универзитетском нивоу, већ као нека врста обуке). Међутим, запослио се у угоститељству, а на крају је постао посластичар. Кући се вратио 2013. године, за шта није дао неко посебно образложење. И напољу се снашао, међутим, жалио се на дуга путовања до посла и да због дужине радног времена у ствари, није имао времена ни за

шта. Дакле, није могао причати о друштвеном животу у иностранству, нити је тамо имао нормалне партнерске везе. Захваљујући претходном познанству, добио је посао менаџера бензинске пумпе у Будимпешти, а због одличног познавања енглеског језика, са пола радног времена, водио је мали пансион, а могао је и бесплатно да живи тамо. Свој висок приход је лагодно трошио, и тврдио је да ни вани ни овде није заинтересован за далеку будућност, „нешто ће ионако бити“. То се и десило у време епидемије: пансион је затворен а он је постао грађевински радник. Његов случај одражава животни пут „фаталистичких“ младића који инстинктивно и храбро корачају у свету, свугде проналазећи своје место, али исто тако имају довољно самопоуздања да се врате кући. У његовом случају, дакле, материјални аспект не игра посебно важну улогу, али нису се појавиле ни друге мотивације. Понекад, кад би му од свега било доста, размишља да ће поново отићи у Лондон или било где, „чак и улице да чисти“, али због стабилне везе, ипак се не одлучује на тај корак.

С друге стране, његов брат З. је одувек желео и жели да остане у Енглеској. Недавно се развео и одселио се од породице (имају троје деце), али жели да настави тамо да живи како би био близу деце. Док су били заједно, идеја о повратку се никада није ни појавила посебно због деце, јер су супруга и он видели чак и ако они нису, да су се деца потпуно интегрисала и не би желели да их исписују из школе или вртића. Код куће са децом разговарају на мађарском, али их већ сад непрестано морају опомињати да и међусобно тако говоре, и да не комуницирају на енглеском. Понекад би баке на дуже или краће време допутовале. Брак се у међувремену распао, али З. и не размишља о пресељењу кући, као што је већ поменуто, ни због деце, али он то не види ни као опцију, јер је задовољан својим радним местом.

Приче двојице браћа упркос различитим животним путевима су сличне, што може произлазити из њихове исте социјализације и порекла. За њих је исељење исто толико природно, као што су једном повратак у Будимпешту, и останак у Енглеској другом. На своје начине, они су „једноставни“, односно не може се рећи да су њихове приче компликоване, они живе свој живот кроз одређену самоинтерпретацију. Међутим, ово није животна филозофија „биће шта буде“, већ добро промишљена животна стратегија (један од централних елемената је материјална добробит, односно постојање или непостојање и квалитет партнерских односа) и наравно, и они траже своју срећу. З. је тај који калкулише укључујући и чињеницу да у иностранству може очекивати добру пензију (родитељи, који су целог живота били пољопривредници, примају мале пензије), док А.-а то уопште не занима, ни тренутно није пријављен и ради у сивој зони. У њиховом пресељењу у иностранство, могла би се претпоставити једна тачка, која би могла бити повезана са њиховом импулсивном личношћу, тј. да су се они онда „кад је све пуцало“ спаковали и кренули, иако нису све рационално промислили. Дакле, не може се одредити у којој мери су исељење, а затим, у случају А., и повратак резултата *ad hoc*, емотивне одлуке. Међутим, у случају А. такође се може видети да чак и након разматрања могућности о поновној емиграцији, постоји својеврсна рационална одлука, да ипак остаје

због партнерке, јер просперитет не компензује прекид везе нити формирани круг пријатеља.

Став браће – да се не плаше тежих послова или промена – можда је повезан са њиховом социјализацијом, већ су као деца много радили на породичном имању, имају посебну радну етику, где дванаесточасовни физички напор није реткост, а животни стил је више пуритански. Ово наравно не значи да желе да се врате у тако тешко окружење, али за њих потрошња ради задовољства или финансијска добит нису приоритет. Код њих се може осећати, посебно код повратника А., да је бескрајно дуго радно време у Лондону ишло на уштрб слободног времена и квалитативне потрошње и да то више није желео да прихвати, иако ни код куће не води хедонистички начин живота. (Узгред, у случају оних који живе напољу, нисмо среди никога ко је јурио задовољства, посебно зато што за то нису имали времена.)

Срећни неповратници

Нарлативи двојице лондонских мушкараца и једне жене изгледају слично – они су ти, барем према њиховим причама, који су пронашли своју рачуницу и не размишљају о повратку кући.

Ц. је четрдесетогодишњи тренер који је дошао у Лондон пре великог таласа мађарске емиграције, и неколико година пре Олимпијских игара у Лондону одржаних 2012. године. Каријера врхунског спортисте му је прекинута услед повреде у двадесет првој години живота, и тада се појавила прилика, кроз успостављене међународне спортске везе, да постане тренер у Енглеској, за шта није било ни језичких препрека. Његов спорт није био ни популаран ни успешан у Енглеској, али тамошњи Олимпијски комитет је поставио за циљ да га развија. Овај задатак је за њега постао посебно атрактиван, јер је са собом могао да поведе неколико Мађара. Од тада до данас су успели да развију овај спорт до међународног нивоа, тако да је осећај постигнућа сталан. Штавише, сада се овај спорт у школи може бирати за час физичког, тако да посла има преко главе, а и финансијски је добрано исплативо. Треба напоменути да спортисте у овом спорту у Мађарској не плаћају тако добро као фудбалере, тако да се у том погледу план о повратку није појавио јер то не би било добро ни професионално ни финансијски.

Поред мађарске мреже постала му је важна још једна, која није повезана са његовом мађарском партнерком, а то је украјинска. У почетку, његови пријатељи и познаници су махом били Мађари, данас све мање. Не занима га домаћа политичка ситуација, иако прати штампу на Интернету.

Дакле, он се путем међународног спорта обрео у транснационалном простоу, али га је постепено напуштао, и временом се све мање везивао за Мађарску, и за Мађаре. Дуго је говорио о оним спортистима, који такође нису британског порекла, али већ имају успешну каријеру у Лондону, а заправо су они окосница британског националног тима, његови небритански ученици. За

њeга је поприште задовољног живота мултиетнички простор који му је створио могућности, а он их је и искористио. У исто време, није наговестио да ли би имао неку другу могућност у Мађарској, и наравно за младог човека дата прилика је била изузетно привлачна, тако да не можемо говорити о одбојним силама.

Друга „срећна особа“, која делује задовољано својим животом, је Ђ., који је у својим четрдесетим годинама, као квалификовани радник радио у Мађарској, а затим у Финској у периоду између 2007. и 2009. Због економске кризе, изгубио је посао у Мађарској, а неким странпутицама ново запослење нашао је у Енглеској. Енглески није добро знао, и дуго је похађао курс у Лондону. Ради у фабрици мотоделова, које је мало предузеће, али успешно послује. Ђ. не истиче само своју добру плату, већ и то да сваке недеље добија обавештење колико додатог новца има на свом рачуну приватног пензионог фонда. За њега је ово један од рационалних аргумената, иако је и код куће лепо зарађивао у својој струци, кући се не враћа, јер сматра да је код куће пензиони систем потпуно непоуздан и непредвидив.

Пореклом је из градића који је центар округа, где се оженио, добио једно дете, али се и развео. Све је то допринело да се запосли у иностранству. Углавном због финансија, тако да има могућности да помогне у синовљевом школовању, а за то код куће не би имао довољно средстава. Потпуно верује у британски систем, има и девојку која је такође Мађарица, и само су викендом заједно, јер иако обоје живе у Лондону, удаљености су огромне. Прати мађарску штампу, али ако дође кући на одмор, после недељу дана већ му недостаје лондонско окружење. Нагласио је да је слика о Мађарима врло лоша, и да се он посебно ни не дружи са Мађарима. Ни мађарске ТВ емисије не гледа, пре прати енглеске канале и енглеске веб странице. Фабрика запошљава све врсте нација – истакао је Пакистанце – и поносно је нагласио да међу иначе резервисаним Енглезима има једног колегу са којим се посећује викендом, роштиљају у башти, гледају утакмице. Праћење локалног фудбалског тима у Премијер лиги је готово обавезно, а посебно крикетима. Иако га спорт нарочито не занима, он на посао у понедељак ујутро одлази добро информисан јер је учешће у расправи о резултатима током викенда улазница у друштво.

Према томе, Ђ. је плански градио, од тренутка како је кренуо путем мобилности. Одлуке је доносио рационално, било да се ради о финансијама, неговању породичних односа (одгајање сина) или изградњи односа са колегама. Тако се индивидуално благостање уклапа у рационалан оквир, и иако је „само“ механичар, он са инжењерском прецизношћу покушава да реши проблеме. За њега Мађарска, коју је окарактерисао као братско-кумовски свет, више није опција, у ствари, он се намерно удаљава од Мађара (али не и од мађарских пријатеља и породице, иако његова сестра не живи у домовини, већ у Швајцарској).

Слично томе, Е., која гази своје четрдесете, следећи рационалне одлуке, пре неколико година са супругом и сином отишла је у Лондон. Одмах је почела радити на разним пројектима у Ситију, јер је већ и у Будимпешти била призна-

та као специјалиста за медије и маркетинг. Њен супруг је тамнопут (због анонимности, нећемо одредити његово тачно порекло), такође је одмах пронашао посао у својој професији. Један важан аргумент у прилог иселјења и против повратка кући, био је тај, да не може замислити одгајање мелеског дечака у све расистичкијем окружењу јер могу да га декларишу као Рома или муслимана – Е. се са породицом иселила недуго након почетка избегличке кризе, када је владина „мигрантска“ политика и почела. Е. је посебно увредљивим сматрала оне плакате на којима су на пример Џорџа Шороша оптуживали, а које је њен син на путу до аеродрома и видео. А када је син питао шта је то, и о чему се ради, Е. заправо није знала шта да каже, односно није ни хтела.

Дакле, у случају Е., тешко је говорити о томе да је потпуно задовољна, али то не значи да је незадовољна својим животом у Лондону. Оно чиме је била незадовољна јесте управо домаћа политичка ситуација што их је подстакло да емигрирају, што је делимично принудна одлука, али и делом ослобађајућа. Тако су одбојне силе све надјачале, штавише, Е. и њена породица нису морали да плате цену мобилности, јер се њен супруг од самог почетка кретао у транснационалном простору, односно модел мобилности је априори био дат. Иселјавање дакле, није имало посебне трошкове, јер је останак код куће био подједнако емотивно скуп, што никаквих других предности, попут одржавања домаћих професионално-људских мрежа, није било вредно.

Транснационални путници

Како ни појам домовине, тако ни појам повратка кући није једноставно дефинисати, а о формирању двоструке повезаности да и не говоримо.

Један од мојих субјеката, Ј., је утолико атипичан случај што је емигрирао из бивше Југославије још 1986. године. Тада је радио у војвођанским медијима и већ је добро знао енглески. Настанио се у Лондону и из два брака добио је четворо деце. Међутим, он ни данас није стекао британско држављанство. Већ је у другој половини деведесетих започео бизнис у Будимпешти – у Лондону је радио као уметнички менаџер, зарађујући све више и више – и био је један од првих који је купио више станова, изнајмљујући собе као данашњи *Airbnb*, углавном у Енглеској и Велсу превасходно ослањајући се на своје балканске и енглеске везе. Међу првима је отворило интернет кафе у 8. кварту у Будимпешти. У протеклих 20 година је непрекидно путовао између Лондона и Будимпеште (понекад је летовао у Хрватској, посећивао родбину и пријатеље у Војводини), а његова предузећа делом су пропала због породичних проблема, тј. развода. Дакле, живео је у типичном транснационалном свету. Након смрти родитеља, ништа га више није везивало за бившу домовину, за Војводину, али за њега, живот искључиво у Будимпешти такође није опција, већ је то стално путовање између два града, и оба града су му истовремено постала дом. За Лондон је првенствено везан због деце, међу којима има и малолетника, односно због његових повремених пословних подухвата, чак и ако они нису више

успешни као некада. Никада није тражио контакте са Мађарима у Лондону, једино онда када је требало нешто да се преведе или да се среди администрација, иначе интегрисао се у локално становништво у центру Лондона.

Наш други случај је можда још сложенији. Жена Х., је у четрдесетима, и има два доктората. Била је универзитетски професор у Будимпешти, а потом у мањим градовима, али је отпуштена током смањења броја предавача, имала је осећај да се гуши, иако се већ тада кретала у међународним научним круговима и била призната као научник који одлично говори и објављује радове на енглеском језику. Путем Енглеске стипендије у Лондону је стекла још један докторат, али тамо се суочила са чињеницом да заостаје у конкуренцији у научном свету, не само у уобичајеној борби за позицију, већ и зато што ју је аутохтона научна елита третирао као источноевропљанку и пошто није говорила са аристократским енглеским нагласком, одмах би је препознали као странца и тако би је и третирали. Као странац је доживљавала ове године, међутим стипендија јој је омогућавала да живи у Будимпешти и само повремено да отпутује у Лондон, тако штедећи на трошковима најма стана. У међувремену, покушавала је да се реинтегрише и нађе посао у мађарском научно- универзитетском свету, али без успеха. У време епидемије се задесила у Лондону одакле се није могла вратити кући.

Ова два случаја делом указују на потешкоће у интеграцији односно на чињеницу да неће нужно бити препознати, и на тај начин бити срећни и задовољни на Западу они који имају високо образовање. Иако је за њих мобилност и транснационални свет потпуно природан, због њиховог образовања и савршеног знања енглеског језика, самим тим су и њихове потребе веће. Као што смо видели, радник лакше напредује у смислу бржег постизања својих циљева, попут сигурних финансија и стабилног односа док је менаџер, а посебно научник суочен са много већим изазовима. За њих само финансијско благостање није добит која надокнађује све, за њих је престиж, професионално признање исто толико важно. Иако можда није нужно тачно за горе наведена два саговорника, ипак би се могло рећи, недостизање високих очекивања је извор фрустрација, док емигранти са мањим очекивањима – којима су циљ сигурне финансије и квалитетна партнерска веза – задовољни су и мањим, а ако им се чини да ће и у домовини успети на пословном и породичном плану, повратак кући не доживљавају као неуспех, чак напротив. Дакле, они са високим образовањем и са великим аспирацијама у датим ситуацијама могу пуно добити, али могу и пуно изгубити.

Један од разлога „повратка кући“

На крају бих желео да представим два не баш типична случаја. То су две високообразоване Војвођанке које су засновале породицу у иностранству, али сада размишљају о пресељењу у Мађарску.

Такође у својим четрдесетим И., која се већ почетком деведесетих преселила у Холандију, након факултета тамо је докторирала и удала се за холандског

универзитетског професора, са ким има двоје деце и живе у мирном граду као средњи сталеш. Њихова деца, која сада похађају основну школу, добро говоре мађарски, јер их је И. викендима редовно водила на радионице организоване на мађарском језику. Али, она је све критичнија према холандским друштвеним односима, иако је добро интегрисана у научно-истраживачку сферу. Незадовољна је начином како се холандско друштво променило, али она овде мање мисли на инклузију и интеграцију, јер јој то не представља проблем. Будући да су јој се родитељи почетком деведесетих преселили у Мађарску – отац је преминуо, само њена мајка живи овде, али близу тог насеља се настанила и њена сестра са породицом након што су живели у Немачкој – у њој се развила слика како су у Мађарској много нормалнији (шта год то значило) услови, и она сматра да би деци више одговарао мађарски образовни систем (у међувремену се испоставило да мало конкретних информација има о квалитету и стању школства). За И., размишљање о мобилности, о избору домовине се заснива на чињеници да је Холандија одбија, док је Мађарска привлачи, мада се може приметити да није размишљала како ће зарађивати за живот, јер није за очекивати да би и она и супруг могли одмах наћи посао.

Ш. још нема четрдесет година, такође је из Војводине и пред њом је била универзитетска каријера, али се пре десет година удала у Норвешкој за Мађара из Мађарске, који такође не ради у својој професији, већ у грађевинарству. Имају двоје деце. Због језичке баријере тешко се уклопила, али и готово без знања језика се запослила у једном вртићу. Међутим, њена зарада, наспрам норвешких услова, тешко да је разлог за задовољство. У међувремену, купили су кућу у њеном родном селу коју су реновирани, али тешко да могу да проведу време тамо. Прелазећи из једног релативног сиромаштва у друго релативно сиромаштво, развила се идеја да се врате у Мађарску, идеја није далека ни њеном мужу, а један од разлога би био образовање деце. Ш-у. је потпуно стран „лабав“ норвешки школски систем, и то „да деца немају домаће задатке“, иако је и сама педагог. Мађарски школски систем сматра строжим и истовремено бољим, али у овоме је и жеља да деца одрастају као Мађари. Иза овога, међутим, можемо претпоставити илузије или недостатак информација, осврнимо се само на ПИСА тестове. С друге стране, уштеђеним новцем би деци неко време могли да пруже квалитетније образовање у Мађарској.

Без закључака

На основу горе наведеног, већ и због малог броја представљених случајева, тешко да можемо донети неке закључке. Највише се једна по једна врста може представити што би пак надопунило квантитативно истраживање, с тиме да поново указујемо на комплексност мерења среће и задовољства.

Можемо само ризиковати тривијалну изјаву да животи исељеника и повратника не теку по устаљеним шаблонима, јер животни путеви, њихова интерпретација, формиране слике о себи, дају бесконачан број образаца. Сви су они

истовремено под утицајем одбојних и привлачних сила, материјалне добити, учинка на радном месту, партнерских односа и формираних осталих мрежа, инклузивности датог друштва, и могућности интеграције. Фактори утицаја који се стално појављују јесу: ситуација чланова породице који су остали код куће, заснивање сопствене породице и ситуација деце.

Можда можемо поставити хипотетичко питање да ли код емиграната степен образовања утиче на субјективни осећај среће? Да ли су задовољнији они, да кажемо овако, који предузимају географску мобилност са једноставнијим мотивима, док им је напредовање на друштвеној лествици мање важно, под условом да нађу своју рачуницу на материјалном плану. Можда су они са високим образовањем генерално задовољнији својим животом, јер је за очекивати да су им и примања боља, али за повратак кући лакше се одлучују управо они којима је релативно финансијско благостање приоритет, што некад и код куће могу да остваре. Питање је, како ће економска криза у настајању након епидемије поново да промени обрасце.

Литература

- Csigó, P. (2007) "Fogyasztás a modern társadalomban." [„Potrošnja u savremenom društvu”], u: Nady, K. (ur.) *Szociológia közgazdászoknak. [Sociologija za ekonomiste]*, 75–94. Budapest: Typotex.
- Golovics, J. (2019) "A nemzetközi migráció mozgatórugói. Elmélet és empiria. Áttekintés" [„Pokretači međunarodne migracije. Teorija i empirizam. Pregled.”], *Demográfia* 1: 95–133.
- Helliwell, J. F., R. Layard, J. D. Sachs, and J. E. De Neve (ur.) (2020) *World Happiness Report*. <https://happiness-report.s3.amazonaws.com/2020/WHR20.pdf>
- Hevesei, A. (2003). A Kárpát-medence és a Kárpátok természetföldrajzi tájtagolásáról. *Földrajzi Értesítő*, 52(3–4): 253–267.
- Krémer, B. (2019) "Miért ésszerű maradni, ha egyszer nem az? – Szempontok az „immobilitás-kutatás” feldolgozásához és elemzéséhez" [“Zašto je razumno ostati ako to nije to? Aspekti za obradu i analizu „istraživanja nepokretljivosti”], *Metszetek* 3: 233–249.
- Nemzetstratégiai Kutatóintézet (2016) *Maradj itthon! Gyere haza! [Ostani kod kuće! Dođi kući!]* A Kárpát-medencei magyarok elvándorlásának és hazatérésének vizsgálata. *Kutatási jelentés. [Istraživanje iseljavanja i povratka Mađara iz Karpatskog basena. Izveštaj o istraživanju.]* Budapest.
- ELTE PPK (2019) *Kutatási jelentés. [Izveštaj o istraživanju.] Magyarország boldogságtérképe [Karta sreće Mađarske].* <http://boldogsagprogram.hu/magyarorszag-boldogsagterkepe-2019/>
- Süli-Zakar, I. (1996). *A határon átnyúló kapcsolatok erősítésének lehetőségei a Kárpátok Eurorégió területén. Határon innen–határon túl. Nemzetközi Földrajzi Tudományos Konferencia. József Attila Tudományegyetem Gazdasági Földrajzi Tanszék, Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Földrajz Tanszék, Szeged*, 46–51.

- Szerbhóráth, Gy. (2002) "Suffering and legitimacy", *Cultural studies* 1: 127–144.
- Várádi, M. M. (ur.) (2018) *Migráció alulnézetből [Migracije sa naličja]*. Budapest: MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete – Argumentum.

Интернет извори

- Beke, K. (2020) Történelmi fordulat a magyar kivándorlásban, többen jöttek haza tavaly, mint ahányan elmentek. [Istorijska prekretnica u mađarskoj emigraciji, prošle godine se više ljudi vratilo kući nego što je otišlo] Objavljeno 14. maj 2020. <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20200514/tortenelmi-fordulat-a-magyar-kivandorlasban-tobben-jottek-haza-tavaly-mint-ahanyan-elmentek-431830>
- Leállítják a Gyere haza, fiatal! programot. [Zaustavljen program "Dođite kući mladi!"] Objavljeno 13. juni 2016. <https://www.origo.hu/gazdasag/20160613-nem-hiv-haza-tobb-fiatal-a-kormany.html>

György Szerbhóráth

WHERE IS BETTER? – THE HAPPINESS FACTOR OR NARRATIVES ABOUT MIGRATION –

Abstract: In our study, which is based on qualitative interviews and conversations, we examined, how Hungarians who emigrated to the West, live and interpret their lives along with those who returned home to Hungary or are considering returning. Happiness and contentment in their lives are determined by countless, complex interactive attitudes, and a whole range of motivations that determine both emigration and the possibility of returning home. Our interviewees were mostly around 40 years old and presented their life experiences in different narratives. We found satisfaction among those who live abroad. When it comes to those who returned home, the key reasons are the lack of integration abroad, feeling of alienation, hard work, as is it to the detriment of free time, social and marital relations, which is not necessarily compensated by the material well-being. In the age of transnationalism, new patterns of mobility and migration are emerging, and the question of "where is better" has become an important element of human self-interpretation and self-esteem.

Keywords: migration, return home, integration, estrangement, happiness